

Ключові слова: слово, смисл, культура, діалог, самодетермінація, витвір культури, вчинок.

S. Kopylov, candidate of philology, senior research worker,

G.S.Kostiuk Institute of Psychology of The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv

SPEECH – SENSE – CULTURE: BAKHTIN AND OUR TIMES

The article reveals the importance of Bakhtin's interpretation of genuine speech as phenomenon of dialogue and of culture; so, the latter proves to be the universal mode of human's self-determination. This leading idea may be realized through the formation and mutual determination of personal orientation towards the work of culture and deed.

Keywords: speech, sense, culture, dialogue, self-determination, work of culture, deed.

УДК 371.039

С. Дьячук, ст. викл.

Видавничо-поліграфічний інститут НТУУ «КПІ», Київ

НАЦІОНАЛЬНА МОВА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглядається проблема самоідентифікації особистості в контексті глобалізаційних процесів. Автор визначає національну мову як провідний фактор національної самоідентифікації в умовах сучасного глобалізованого світу.

Ключові слова: глобалізація, національна самосвідомість, національна самоідентифікація, криза ідентичності.

Проблеми трансформації сучасного світопорядку пов'язані з таким феноменом, як глобалізація світового соціуму. *Мета статті* полягає в з'ясуванні місця і ролі національної мови в глобалізаційних процесах. *Актуальність теми*, обраної для цієї статті, зумовлена тим, що незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених різним аспектам глобалізації, недостатньо висвітленим залишається питання про вплив глобалізації на національно-культурну своєрідність окремих етнічних спільнот і, зокрема, на національні мови.

Глобалізація (від англійського слова “the globalization” – розповсюдження у всьому світі, “всесвітізація”) – об'єктивний процес, викликаний насамперед економічною інтеграцією, розвитком техніки, єдиного планетарного інформаційного поля. Але глобалізація – не лише економічне чи політичне явище, це також складний соціокультурний феномен планетарного масштабу, який є предметом активного обговорення і детального вивчення філософів, соціологів, культурологів. В останнє десятиліття з'явилася нова

© С. Дьячук, 2014

галузь знання – глобалістика, яка намагається систематизувати і представити всю сукупність досліджень з цієї проблеми.

Аналіз публікацій, присвячених різним аспектам глобалізації, свідчить, що серед науковців немає єдиного погляду на проблему глобалізації та одностайності в оцінці її впливу на світовий соціум. У цілому всіх дослідників можна умовно поділити на тих, хто позитивно ставиться до глобалізації, і на так званих “антиглобалістів”. Наприклад, дослідники І.Дробот, А.Данилович, А.Кузнецова, Є.Кукушкіна, Т.Чапкович розглядають глобалізацію як позитивне явище, зумовлене об’єктивними факторами розвитку сучасного світу, яке в майбутньому приведе до створення суспільства, позбавленого багатьох сучасних проблем (таких, як бідність, безробіття тощо), сприятиме встановленню взаєморозуміння між народами. На думку прихильників глобалізації, у світі відбуваються інтеграційні процеси, які в цілому сприяють прогресу як усього людства, так і окремо взятих націй.

Згідно з іншою, так званою “антиглобалістською” позицією (представниками якої є такі дослідники, як Е.Алаєв, В.Гречаний, Г.Ракитська та Б.Ракитський, Т.Старикова), глобалізація – наслідок дії не об’єктивних, а суб’єктивних чинників, вона є не чим іншим, як черговим переділом світу, ініціатором якого виступає група найбільш промислово розвинених країн на чолі з США. На думку противників глобалізації, світ нічого не виграє від цього процесу, більш того, його наслідком може стати повне підпорядкування економічного, політичного, культурного життя світової спільноти інтересам наднаціональної еліти, яка складається з великих фінансистів та власників транснаціональних корпорацій.

У зв’язку з поширенням у сучасному світі глобалізаційних процесів особливо актуальною стала проблема національної самоідентифікації особистості. З одного боку, глобалізаційні процеси в соціокультурній сфері можна вважати позитивним явищем, яке сприяє зближенню різних культур. Однак все частіше науковці – філософи, соціологи, культурологи, які досліджують сучасні глобалізаційні процеси, висловлюють занепокоєння негативними наслідками глобалізації в соціокультурній сфері. Тотальна глобалізація всіх сфер життя може призвести до уніфікації, стандартизації, нівелювання різноманітних національних форм життя, що є прямим шляхом до деструкції національних культур. Не випадково професор Паризького інституту політичних досліджень Б.Баді визначив глобалізацію як “гомогенізацію світу” [11: 14]. Особливо небезпечною для національних культур є практика впровадження у сферу науки і техніки *англійської мови* як “обов’язкової”, загальноприйнятої. Така тенденція, на нашу думку, спричиняє зниження рівня і статусу національної мови, яка є основою будь-якої національної культури.

Ще одна проблема сучасного глобалізованого світу – зміна системи цінностей, на які орієнтуватиметься людство. У зв’язку з “вестернізацією” культурної сфери доречно говорити про наявність культурного протекціонізму, коли західні, тобто партикулярні цінності видаються за “природні”, “загальнолюдські”, “універсальні” для представників усіх національних культур. Деструкція національної культури і зміна системи цінностей, у свою чергу, породжують такі проблеми, як зниження рівня національної самосвідомості та криза ідентичності. Нормальне повноцінне життя окремої людини неможливе без усвідомлення своєї національної приналежності, без відчуття зв’язку зі своїм народом. Відомий психолог і соціолог Е.Фромм, описуючи типологію людських потреб, особливо відзначив потребу кожної людини у відчутті глибоких коренів [10: 224]. Будь-яка осо-

бистість прагне до ідентифікації себе з певною людською спільнотою, до усвідомлення себе ланкою в стабільному ланцюгу людського роду. Українські філософи С.Пролев та В.Шамрай наголошують, що найважливіше покликання національної самосвідомості – бути рушійною силою людської долі, розкрити перед людиною перспективу буття [14: 133]. Відірваність від нації, низький рівень національної самосвідомості породжують проблеми не тільки громадсько-політичного, але й психологічного порядку: невпевненість у майбутньому, деградацію особистості та як наслідок – злочинність, алкоголізм тощо. І, навпаки, ототожнення свого “Я” з конкретним етносом надає людині спокою, врівноваженості та впевненості.

Які ж чинники визначають рівень національної самосвідомості? На думку словацького вченого Й.-С. Вироста, високий рівень національної самосвідомості особи як її ідентифікації самої себе з певною національною спільністю можливий за наявності в її свідомості підстав до такої ідентифікації [2: 56]. Цими підставами є:

- а) спільність мови особи та національної спільності, з якою вона себе ідентифікує;
- б) кровна спорідненість, тобто пряма належність людини до певного народу через кровно-родинні зв’язки;
- в) спорідненість з духовною культурою, визнання особою морально-етичних та культурних цінностей, вироблених цим народом;
- г) зв’язок з історичною долею народу;
- д) спільність місця народження та проживання або ж спільність історичної батьківщини для людей цієї національності, які проживають в інших країнах.

Отже, як бачимо, Й.-С.Вирост пов’язував процес формування національної самосвідомості перш за все із засвоєнням *національної мови* як одного з найважливіших елементів національної культури. Опанування національної мови не лише забезпечує комфортне існування індивіда в суспільстві, але й дає змогу виробити систему національно зумовлених уявлень.

Національна мова є могутнім чинником відображення дійсності в її національному виявленні. На ґрунті національної мови створюється система понять, що визначає лінгвістичну картину світу. У процесі оволодіння національно-мовними категоріями, які відтворюють спосіб життя, світобачення конкретного народу, розвивається національна самосвідомість. Ще у XVIII ст. видатний німецький філософ Й.-Г.Гердер відзначав, що національна мова – це скарбниця, “в котрій розрізняються, зберігаються і передаються ідеї та уявлення народу” [5: 297].

На виховний потенціал мови, її необмежені можливості впливу на свідомість людини вказував російський педагог К.Ушинський: “Являючись... найповнішим і найточнішим літописом усього духовного багатвікового життя народу, мова у той же час є найбільшим народним наставником, який навчав народ тоді, коли не було ще ні книг, ні шкіл, який продовжує вчити його до кінця народної історії” [17: 110]. Відзначаючи, що в мові відбилися особливості національного мислення і психіки, історія, звичаї, традиції народу, Ушинський писав: «Але цей дивний педагог – рідна мова – не тільки навчає багато чого, але й навчає напрочуд легко, за якимось недосяжно полегшуючим методом» [17: 111].

На взаємозв’язку мови і духу народу наголошував В.Гумбольдт: «Мова народу є його дух, і дух народу є його мова – важко уявити собі що-небудь тожодніше» [8: 88-89]. Видатний німецький лінгвіст і філософ вважав, що всі духовні цінності, вироблені народом,

впливають на індивіда саме через мову, в якій відбилася своєрідність характеру тієї чи іншої нації. У свою чергу, і «своєрідність мови впливає на сутність нації, як тієї, яка говорить на ній, так і тієї, для якої вона чужа» [9: 377]. А тому спроби нав'язати іноземну мову замість рідної призводять до суттєвих (і переважно негативних) змін у свідомості як окремих людей, так і всього народу. Саме на цей момент звертав увагу відомий український письменник і мовознавець Б.Грінченко: «...загальновідомо, що словами виражаються тільки уявлення про предмети, а не самі предмети; уявлення ж ці різні у різних народів» [7: 37]. Ілюструючи свою думку, Б.Грінченко наводив як приклад російське слово «изба» та його український відповідник «хата». В уяві росіянина сукупність звуків «изба» малює “чорні стіни, складені з ялинових або соснових колод; над дахом, що спускається лише з двох сторін, вирізаний півник або різьблення з дерева”, тоді як слово «хата» в уяві українця асоціюється з “обмазаними глиною білими стінами, солом'яним дахом, що спускається на всі чотири сторони...” [7: 37]. Тобто російське та українське слово збігаються в лексичному значенні, позначаючи різновид житла, але повної тотожності між ними немає: поза лексичним значенням залишаються суто національні особливості цього житла. І якщо намагатися витіснити рідну мову чужою, відбудеться плутанина, змішування уявлень, що, на думку Б.Грінченка, негативно позначиться на свідомості людини. Розвиваючи свою тезу про шкідливість заміни однієї мови іншою, письменник нагадував, що у всіх мовах є величезна кількість слів, у яких, крім звуку і значення, є ще третій елемент – спосіб зображення цього значення. Цей спосіб зображення лексичного значення залежить від національного мислення, від особливостей світосприймання та світобачення кожного народу. Як приклади можна взяти слова “хлібороб” та “земледелец”. Російською мовою “земледелец” – людина, яка “робить землю”, а українською мовою “хлібороб” – це той, хто “робить хліб”. “Для українця здається цілком природним робити хліб: його немає і він з'являється після цілої низки дій як результат їх, але робити землю – це українцю здається повним абсурдом: адже земля є, завжди була, – як же її можна робити?”, – так коментував Б.Грінченко сприйняття представником однієї нації слова, яке хоч і належить до спорідненої мови, але за способом творення не відповідає особливостям мислення цієї нації [7: 38].

Отже, мова – не лише знаряддя спілкування, але й засіб пізнання світу та його відтворення у людській свідомості в національному вимірі. Мова також виступає провідним фактором національної самоідентифікації особистості та виконує менталетворчі функції. Тому активне використання саме національної, а не “універсальної” англійської чи будь-якої іншої іноземної мови у всіх сферах діяльності не лише сприятиме загальному розвитку національної культури. На нашу думку, в національній мові вже закладено ті механізми, які цілком здатні протистояти зазначеним на початку цієї статті негативним тенденціям сучасного світу; пропонується розглядати національну мову як дієвий антиглобалізаційний чинник.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алаев Э. Quo vadis? // Глобальное сообщество: новая система координат (подход к проблеме). – С-Пб.: 2000. – С. 81–86.
2. Вирост Й.-С. Національна свідомість і проблеми визначення і аналізу // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – №7. – С.52–61.

3. Данилович А. Национальное государство в глобальном мире: роль и проблемы регулирования // *Вестник Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя 3. Гісторыя. Філасофія. Псіхалогія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Права.* – 2003. – №1. – С.59–68
4. Дробот И. Политико-экономические аспекты глобализации // *Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология.* – 2003. – №1. – С. 37–51.
5. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества. – М.: Наука, 1997. – 703 с.
6. Гречаный В. Философия глобализма и современная Россия // *Глобальное общество и Россия: тенденции эволюции и последствия. Материалы Международной научной конференции.* – С-Пб.: 2001. – С. 24–26.
7. Грінченко Б. На безпросвітній путі. Про україньску школу // *Дивослово.* – 1994. – №1. – С.35–39.
8. Гумбольдт В. О различии в строении человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человеческого рода // *История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях.* – М.: Просвещение, 1964. – 466 с.
9. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985. – 452 с.
10. Гуревич П. Культурология. – М.: Юрист, 1996. – 287 с.
11. Кузнецов В. Что такое глобализация // *Международная экономика и международные отношения.* – 1998. – С.11–17.
12. Кузнецова А. Классическое видение глобализации человеческого общества // *Глобальное общество и Россия: тенденции эволюции и последствия. Материалы Международной научной конференции.* – С-Пб.: 2001. – С. 52–53.
13. Кукушкина Е. Семья и семейные традиции в современной глобалистике // *Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология.* – 2000. – №1. – С.51–66.
14. Пролеєв С., Шамрай В. Національний характер і українське буття // *Феномен української культури: методологічні засади осмислення.* – К.: Фенікс, 1998. – С. 130–159.
15. Ракитский Б., Ракитская Г. Глобализация капитализма как новейший этап социальной организации человечества. Доклад на Научно-геополитической конференции «Глобализация и антиглобализм». – М.: 2001. – С. 30–32.
16. Старикова Т. Глобализация и тенденции в образовании XXI века // *Глобальное общество и Россия: тенденции эволюции и последствия. Материалы Международной научной конференции.* – С-Пб.: 2001. – С. 66–67.
17. Ушинський К. Вибрані твори: в 2 т. – К.: Вища школа, 1983.– Т.1. – 187 с.
18. Чапкович Т. Перспективы Беларуси на пути эффективной интеграции в систему мирового хозяйства // *Вестник Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя 3. Гісторыя. Філасофія. Псіхалогія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Права.* – 2002. – №2. – С. 45–56.

Стаття надійшла до редакції 15.08.14

Дьячук С., ст. препод.

Издательско-полиграфический институт НТУУ «КПИ», Киев

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЯЗЫК В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье рассматривается проблема самоидентификации личности в контексте глобализационных процессов. Автор определяет национальный язык как ведущий фактор национальной самоидентификации в условиях современного глобализирующегося мира.

Ключевые слова: *глобализация, национальное самосознание, национальная самоидентификация, кризис идентичности.*

Dyachuk S., senior lecturer

National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv

NATIONAL LANGUAGE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

The article is devoted to the problem of self-identification of person in context of modern globalization processes. The author defines the national language as a main factor of national self-identification in the modern globalized world.

Key words: *globalization, national self-consciousness, national self-identification, crisis of identity.*